

แนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานและข้อเสนอแนะ

จากรายละเอียดที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ทำให้เราทราบว่าโบราณสถาน นอกจากจะมีคุณค่าและความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติแล้ว ยังมีบทบาทต่อชุมชน โดยที่สามารถยืนยันยืนยันความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือเหมือนกัน เป็นเครื่องผูกมัดให้เกิดความสามัคคีระหว่างชนในชาติ สมควรที่จะได้รับการบูรณะ ฟื้นฟูให้เป็นสถานที่ที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีสำหรับชุมชนในปัจจุบัน โดยจัดรูปแบบของสภาพแวดล้อมของโบราณสถานให้สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในยุคปัจจุบันโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมนั้น เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และมีส่วนร่วมอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน สำหรับวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ ควบคุมการเปลี่ยนแปลงซากโบราณสถาน ตลอดจนการนำมาใช้ประโยชน์ เป็นการดำรงไว้ซึ่งความน่าเคารพยำเกรงต่อโบราณสถานนั้นๆ

การวางแผนการอนุรักษ์โบราณสถานจึงควรพิจารณาให้สอดคล้องกับลักษณะของชุมชนนั้น แนวทางในการอนุรักษ์สมควรที่จะต้องพิจารณากิจกรรมต่างๆ ที่ควรอนุรักษ์มาเป็นส่วนประกอบด้วย อาทิ ทางด้านสถาปัตยกรรมที่จะต้องอนุรักษ์สิ่งก่อสร้าง รวมทั้งการวางแผนทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

สิ่งแวดล้อมที่อยู่ในบริเวณเมืองโบราณมีคุณค่าและมีคุณค่าประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์ ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน ดังนั้น การวางแผนเมืองที่ดีจึงควรจำกัดเขตและดำเนินการป้องกันมรดกทางวัฒนธรรมไว้โดยใช้อำนาจทางกฎหมาย ซึ่งจะมีผลในการบังคับใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละแห่ง มิให้มีการปะปนหรือรุกรานเขตโบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานจึง เป็นงานที่ต้องใช้ความรู้จากนักวิชาการแขนงต่างๆ มาช่วยกันวิเคราะห์และแก้ปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ตลอดจนต้องได้รับการสนับสนุนทางด้านนโยบายจากรัฐบาล และอาศัยความร่วมมือจากสมาคม ชมรม องค์กร และประชาชน ที่จะพลังช่วยในการพิทักษ์ และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีความหมายมีคุณค่าประโยชน์ต่อชุมชน สังคม ตลอดจนประเทศชาติมิให้ถูกทำลายจนหมดสิ้น หรือหมดโอกาสที่จะสงวนรักษาสสมบัติอันมีค่าเหล่านั้นไว้

ดังนั้น การวางแผนในโครงการพัฒนาต่างๆ จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงพื้นที่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ รัฐบาลไม่ควรที่จะคำนึงถึงผลประโยชน์

ทางด้านเศรษฐกิจให้สูงจนเกินไป หรือพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจแต่เพียงด้านเดียว ควรที่จะได้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบทางด้านศิลปกรรม ดังเช่น อารยประเทศส่วนใหญ่ที่ได้กระทำกัน และผลที่ได้รับ เป็นความภาคภูมิใจที่แสดงให้เห็นเกียรติภูมิของชาติสืบไป

สำหรับการที่จะดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ย่อมจะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ และความสำคัญของโบราณสถานรวมทั้งสภาพแวดล้อมของโบราณสถานนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยราชการที่ปฏิบัติงานทางด้านการพัฒนาประเทศจะต้องระลึกถึงความสำคัญข้อนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว^๑ โดยทรงรำพึงถึงเมืองพิษณุโลกที่อดีตเคยเป็นเมืองโบราณที่สำคัญเมืองหนึ่ง ไว้ว่า "... เมืองก็ใหญ่ แต่ข้างมีชั้นที่ดีๆ เหลืออยู่น้อยจริงๆ ....ยังหวังใจอยู่อย่างเดียวแต่ว่าในเมืองไทยเรา นี้ จะไม่มีเหตุจำเป็นที่จะต้องเอาโบราณวัตถุแลกกับความเจริญของเราบ่อยๆ เท่านั้น"

ฉะนั้น ก่อนที่มีการกำหนดแผนงานหรือโครงการใดๆ ที่จะเกี่ยวข้องกับแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีควรศึกษาแนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อเป็นเครื่องชี้้นำในการสร้างความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการช่วยลดปัญหาการทำลายแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีรวมทั้งโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ที่มีอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศ

แนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน

หลักการและเหตุผล

ปัจจุบันหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการอนุรักษ์โบราณสถานได้ดำเนินการอนุรักษ์และรักษาโบราณสถานที่มีอยู่ทั่วประเทศในขณะนี้ มีภาวะและหน้าที่เกินกำลังความสามารถที่จะระงับยับยั้งการทำลายและหยุดยั้งการเสื่อมโทรมของตัวโบราณสถานเหล่านั้นให้ทันต่อเหตุการณ์ได้ เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านงบประมาณและกำลังคน แต่การอนุรักษ์โบราณสถานที่ถูกต้องตามหลักการที่แท้จริงนั้น ควรพิจารณาเรื่องการอนุรักษ์โครงสร้างของสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมประกอบกันไปด้วย เพราะโบราณสถานจะมีความงามสง่า น่าประทับใจได้ย่อมต้องขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่สวยงาม เป็นระเบียบ แสดงให้เห็นลักษณะเด่นของโบราณสถานแห่งนั้นได้อย่างชัดเจน และสอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเดิม

^๑/ นิจ หิณชิระนันท์, op.cit. หน้า ๖๘

ดังนั้น หลักการขั้นพื้นฐานของแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม จะเป็นวิธีการที่แต่ละท้องถิ่นสามารถยึดถือและนำไปปฏิบัติตามขั้นตอนตามกำลังความสามารถ โดยที่ท้องถิ่นจะเป็นผู้ให้ความร่วมมือกับหน่วยราชการดำเนินการสงวนรักษาโบราณสถานในท้องถิ่นนั้นๆ ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานแนวใหม่ จะเป็นการฟื้นฟูโบราณสถานให้เป็นสถานที่ที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีสำหรับชุมชน โดยเน้นความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ยืนยันความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นเครื่องผูกมัดให้เกิดความสามัคคีระหว่างชนในชาติอีกด้วย

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม มีวิธีดำเนินการที่เป็นไปตามขั้นตอนอย่างถูกต้องและเหมาะสม
๒. เพื่อให้สิ่งแวดล้อมของโบราณสถานได้รับการเอาใจใส่ ควบคุม ดูแลและรักษาอย่างจริงจัง
๓. เพื่อให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกป้อง รักษา และดูแลศิลปกรรมของท้องถิ่นในอันที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกหวงแหนและเห็นคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของชาติ
๔. เพื่อให้แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ยังมิได้มีการสำรวจและขุดค้น ได้รับการเอาใจใส่ ดูแล และรักษา ซึ่งจะนำไปสู่การอนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของท้องถิ่น และของชาติสืบต่อไป
๕. เพื่อรักษาไว้ซึ่งหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญของชาติ ตลอดจนการอนุรักษ์ผลงานทางด้านศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น
๖. เพื่อให้หน่วยงานทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ทั้งภาครัฐและเอกชนมีการประสานงานและเข้าใจถึงวิธีการที่จะให้ความร่วมมือกันในการอนุรักษ์โบราณสถานอันล้ำค่า เหล่านั้นไว้มิให้ถูกทำลายไปโดยพลการ
๗. เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนประชาชนในชาติให้สำนึกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนการสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยช่วยกันรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีไว้ เพื่อก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

เป้าหมาย

๑. กำหนดให้มีการประกาศใช้นโยบายและมาตรการตามแนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วประเทศ
๒. กำหนดให้มีการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ในระดับท้องถิ่น
๓. กำหนดให้หน่วยงานในระดับท้องถิ่นปฏิบัติตามขั้นตอนและตามกำลังความสามารถที่พึงให้ความสำคัญต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เป็นเสมือนกับงานในการพัฒนาท้องถิ่นส่วนหนึ่งที่พึงให้ความสำคัญต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เป็นเสมือนกับงานในการพัฒนาท้องถิ่นส่วนหนึ่ง
๔. กำหนดให้หน่วยงานทางด้านวิชาการระดับท้องถิ่น อาทิ สถาบันการศึกษาที่มีศูนย์วัฒนธรรมตั้งอยู่ เป็นผู้ดำเนินการและประสานงานเกี่ยวกับการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของท้องถิ่น และจะได้ดำเนินการจัดส่งข้อมูลไปไว้ที่ศูนย์รวมข้อมูลแหล่งชุมชนโบราณต่อไป
๕. กำหนดให้มีการประกาศเขตอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม
๖. กำหนดให้มีการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในโครงการพัฒนาระดับท้องถิ่นทั่วประเทศ
๗. กำหนดให้มีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความรู้ทางด้านวิชาการและหลักการอนุรักษ์โบราณสถานให้กับประชาชน

นโยบาย

ปัจจุบัน ประเทศชาติกำลังมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกันอย่างรีบเร่ง ก่อให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมไปโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือปราศจากการวางแผนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในแต่ละแห่งไว้ล่วงหน้า ฉะนั้น รัฐจึงควร เป็นผู้สนับสนุนให้มีการวางแผนเพื่อป้องกันและรักษาสมบัติของชาติ เหล่านี้ไว้ให้ทันต่อเหตุการณ์ มิฉะนั้นแล้ว การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจจะไม่ประสบผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์ตาม เป้าหมายที่ได้วางไว้ สิ่งที่รัฐพึงกำหนดเป็นนโยบายการอนุรักษ์โบราณสถาน มีดังนี้

๑. กำหนดเขตอนุรักษ์ในพื้นที่ที่มีแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี
๒. ควบคุมการเปลี่ยนแปลงซากโบราณสถานและป้องกันการทำลายรูปลักษณะเดิม
๓. ควบคุมการนำเอาโบราณสถาน โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุมาใช้ประโยชน์ โดยคำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญของสิ่ง เหล่านั้น

๔. จำกัดการขยายตัวของชุมชนทั้งในส่วนที่เป็น เขตอนุรักษ์ หรือส่วนที่เป็นกันชนโดยรอบไว้ เพื่อป้องกันการทำลายโบราณสถาน อันเนื่องมาจากการขยายตัวของชุมชนที่ไม่เป็นไปตามทิศทางที่กำหนดไว้

๕. เร่งรัดให้มีการประกาศใช้กฎหมายที่มีอำนาจในการควบคุมและจัดระเบียบการใช้ที่ดินและสิ่งก่อสร้าง อาทิ กฎหมายเกี่ยวกับผังเมือง รวมทั้งปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถาน และกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๖. เร่งรัดให้หน่วยงานทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น เข้าใจวิธีการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม เพื่อนำไปพิจารณาในโครงการพัฒนาท้องถิ่นที่มีแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เป็นการช่วยป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

๗. ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชนในการอนุรักษ์และสงวนรักษาทรัพย์สินสมบัติของชาติ

๘. ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และรักษาสภาพของการ เป็นเมืองเก่าหรือสภาพของชุมชนดั้งเดิมไว้เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

๙. สนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นฝ่ายที่จะคุ้มครองและป้องกันมิให้เกิดการทำลายโบราณสถานไม่ว่าในกรณีใด

มาตรการ

มาตรการด้านการสงวนรักษา

๑. สำรวจที่ตั้งและจัดทำทะเบียนโบราณสถานทั่วประเทศ
๒. จัดลำดับความสำคัญ เพื่อพิจารณาปัญหาเร่งด่วน ทั้งนี้ จะได้ดำเนินการคุ้มครองป้องกันและสงวนรักษาตามขั้นตอนที่ถูกต้อง
๓. โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้วจะต้องมีการทำนุบำรุง รักษาและจัดภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของเดิม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน
๔. ดำเนินการดูแลรักษาโบราณสถานที่ได้สำรวจพบโดยรีบด่วน และยังไม่ควรดำเนินการตามโครงการใดๆ จนกว่าจะได้ป้องกันโบราณสถานนั้นเสียก่อน
๕. ไม่อนุญาตให้มีการสร้างใหม่ รื้อถอนตัดแปลงหรือเคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือโบราณ

วัตถุ ออกจากที่เดิมก่อนที่จะได้รับอนุมัติจากผู้ที่มีอำนาจตามกฎหมายหรือผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบแล้ว
เท่านั้น

๖. การฟื้นฟู และบูรณะโบราณสถานในลักษณะของการนำสิ่งก่อสร้างใหม่มาต่อเติม
หรือเสริมแต่ง ควรพิจารณาด้วยความระมัดระวังและรักษาลักษณะดั้งเดิมหรือลักษณะพิเศษทาง
ด้านคุณภาพบางอย่างตลอดจนรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ทางด้านสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นไว้ เพื่อ
ดำรงคุณค่าทางสุนทรีย์และทางประวัติศาสตร์

๗. สนับสนุนให้มีการศึกษาและวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของท้องถิ่น
ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๘. สนับสนุนและค้ำจุนงานช่างฝีมือแขนงต่างๆ ที่เป็นมรดกตกทอดมาจนถึงปัจจุบันไว้
เพื่อประโยชน์แก่งานอนุรักษ์และปฏิสังขรณ์โบราณสถานทั่วประเทศและ เป็นการดำรงไว้ซึ่งผลงาน
ทางด้านศิลปกรรมอันล้ำค่าของชาติ

๙. ควรให้พระภิกษุได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานให้ถูกวิธีและเป็นฝ่ายเผย
แพร่ความรู้ตามหลักการอนุรักษ์ให้กับประชาชนในท้องถิ่น

๑๐. สนับสนุนให้มีการเพิ่มงบประมาณและกำลังคน สำหรับหน่วยงานที่ทำหน้าที่อนุรักษ์
โบราณสถาน

มาตรการด้านการป้องกัน

๑. รัฐควรพิจารณาให้มีกฎหมายคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่ง
ก่อนประวัติศาสตร์ ที่ไม่ปรากฏซากโบราณสถาน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีผู้เอาใจใส่และถูกทอดทิ้ง

๒. ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ให้มีผลบังคับใช้
อย่างมีประสิทธิภาพเช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่ง
ชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ พระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒ พระราชบัญญัติสิ่ง
เสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๑๔ พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๔
และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ฯลฯ

๓. รับผิดชอบการประกาศเขตอนุรักษ์โบราณสถานโดยด่วน โดยเฉพาะบริเวณที่เป็น
เขตเมืองเก่าและดำเนินการในส่วนที่อยู่รอบนอกตามลำดับความสำคัญต่อไป

๔. รัฐบาลควรมีมาตรการขั้นเด็ดขาดที่จะหยุดยั้งการกระทำที่ผิดกฎหมาย เช่น การลัก
การค้าขายโบราณวัตถุและชิ้นส่วนของโบราณสถาน

๔. ท้องถิ่นควรดำเนินการป้องกัน ดูแลและรักษาแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี มิให้มีการบุกรุกทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุโดยพลการอย่างเคร่งครัด

๖. หน่วยงานของรัฐพึงยึดถือและปฏิบัติตามกฎหมาย เพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมอย่างเคร่งครัด ไม่ดำเนินการสิ่งใดที่จะก่อให้เกิดผลเสียหายหรือทำลายหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม

มาตรการทางด้านการบริหาร

๑. รัฐควรปรับปรุงงานบางส่วนของหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยให้อำนาจหน้าที่ในทางปฏิบัติ เพื่อระงับ ยับยั้งการบุกรุกทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

๒. นำแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานบรรจุไว้ในแผนพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยระบุให้โครงการพัฒนาต่างๆ ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วยทุกครั้ง

๓. ปรับปรุงการประสานงานระหว่างหน่วยราชการที่มีโครงการ เข้าไปในพื้นที่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยดำเนินการร่วมกับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในด้านการอนุรักษ์ โดยให้มีการศึกษาและสำรวจพื้นที่ก่อนที่จะมีการอนุมัติ

๔. หน่วยราชการส่วนท้องถิ่นควรเป็นผู้นำในการอนุรักษ์โบราณสถาน และไม่ปฏิบัติกรอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นการทำลายโบราณสถานของท้องถิ่น

๕. สนับสนุนในเรื่องงบประมาณด้านการอนุรักษ์โบราณสถานให้เพียงพอกับจำนวนงานที่จะอนุรักษ์ในแต่ละปี โดยให้ความสำคัญเช่นเดียวกับโครงการพัฒนา เศรษฐกิจด้านอื่นๆ

๖. ให้มีการตรวจสอบ ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่นำแนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานไปปฏิบัติในแต่ละปี เพื่อให้ตรงตามเป้าหมาย

๗. ให้มีการฝึกอบรมและพัฒนาทางด้านความรู้ ความเข้าใจในเรื่องคุณค่า และความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๘. เผยแพร่ความรู้เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานไปยังมหาเถรสมาคม เพื่อเป็นกำลังสำคัญที่จะช่วยป้องกันและรักษาทรัพย์สินสมบัติของชาติ ตลอดจนได้มีส่วนร่วมในการสงวนรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุตามวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม

๙. ส่งเสริมการทัศนศึกษาแก่เยาวชนตามสถานที่สำคัญต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อเป็นการปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์โบราณสถานให้ถูกต้อง เพื่อจะได้เป็นผู้ที่จะต้องทำหน้าที่

รักษาทรัพย์สินปัติของชาติทั้งหลายไว้ ให้ทรงคุณค่าและความสำคัญสืบไป

มาตรการทางด้านการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม

๑. การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องได้รับการวางแผนและตรวจสอบโครงการอย่างรอบคอบ เพื่อไม่ให้เกิดผลเสียหายต่อแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี หากไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ควร รับผิดชอบในเรื่องผลได้ ผลเสียในทุกๆ ด้านอย่างละเอียดก่อนที่จะมีการอนุมัติโครงการ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดผลเสียหายน้อยที่สุด

๒. การอนุรักษ์โบราณสถานควรระบุไว้ในแผนพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะในด้านการศึกษาระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจทางด้านวิชาการและ สำนึกในความเป็นเจ้าของศิลปวัฒนธรรมอันมีค่าของท้องถิ่นและของชาติ

๓. การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจะต้องไม่เป็น เรื่องของการค้าหรือแสวงหากำไร ควรสำนึกถึงความสำคัญของแหล่งอารยธรรมของชาติที่มีคุณค่าทางด้านวิชาการ นันทนาการและการ พักผ่อนหย่อนใจ

๔. แนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานจะเป็นงานในระดับของการวางแผนภาค ซึ่ง หน่วยงานของรัฐทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น จะต้องนำไปศึกษาตามแนวทางและปฏิบัติ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้วางไว้

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการรับแนวทางไปปฏิบัติ

ส่วนกลาง

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

สำนักนายกรัฐมนตรี

- สำนักงบประมาณ
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม เอกลักษณะของชาติ
- สำนักงานคณะกรรมการสร้างงานในชนบท
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- กรมประชาสัมพันธ์

กระทรวงกลาโหม

กระทรวงการคลัง

- กรมธนารักษ์

กระทรวง เกษตรและสหกรณ์

- กรมชลประทาน
- กรมพัฒนาที่ดิน
- สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม

กระทรวงคมนาคม

- กรมทางหลวง

กระทรวงมหาดไทย

- กรมการปกครอง
- กรมที่ดิน
- กรมโยธาธิการ
- สำนักผังเมือง
- สำนักงาน เร่งรัดพัฒนาชนบท
- สำนักนโยบายและแผนมหาดไทย
- การเคหะแห่งชาติ
- การทางพิเศษแห่งประเทศไทย
- การประปาส่วนภูมิภาค
- การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค
- องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

กระทรวงศึกษาธิการ

- กรมการฝึกหัดครู
- กรมการศาสนา

- กรมการศึกษานอกโรงเรียน
- กรมศิลปากร
- กรมสามัญศึกษา
- กรมอาชีวศึกษา
- สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงอุตสาหกรรม

- กรมทรัพยากรธรณี
- กรมโรงงานอุตสาหกรรม
- การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย
- การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย

ทบวงมหาวิทยาลัย

ส่วนภูมิภาค

- จังหวัด
- อำเภอ

ส่วนท้องถิ่น

- เทศบาล
- สุขาภิบาล
- สภาตำบล

แนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เกิดแผนงาน และโครงการที่มีความ เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีกหลายร้อยแห่งใน ประเทศไทย แหล่งอารยธรรมของชาติ เหล่านี้มีความหมายต่อคนไทยทุกคน เป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้อง กับอารยธรรมความ เจริญของชาติในรูปแบบ เฉพาะแสดงให้ เห็นความสำคัญทางด้านศิลปวัฒนธรรมที่ ได้รับการสืบเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นับ เป็นเวลาหลายพันปี ประเทศไทยจึงนับได้ว่าเป็นชาติ ที่มีอารยธรรม เก่าแก่ชาติหนึ่งของโลก หรืออาจจะ เป็นชาติที่มีอารยธรรม เจริญมาก่อนชาติใดๆ ก็ได้ ถ้าหากเราสามารถพิสูจน์ได้ว่าชาติไทย เป็นชาติที่มีอารยธรรมที่เก่าแก่ดินแดนในแถบ เมโสโปเตเมีย

ได้แล้ว ก็จะเป็นสิ่งยืนยันได้ว่า คนไทยเป็นอารยชนที่ความเจริญมาก่อนชาติอื่น แต่ถ้าหากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติถูกทำลายจนย่อยยับไปที่ละน้อย และหมดไปที่ละแห่ง หรือสองแห่ง เราจะไม่สามารถพิสูจน์หลักฐานความเป็นมาของอารยธรรมดั้งเดิมของชาติไทยให้กระจ่างชัดได้อีกเลย

การอนุรักษ์โบราณสถานควรเป็นการทำนุบำรุงและฟื้นฟูโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากกว่าที่จะอนุรักษ์ตามแบบที่ห้ามมีการแตะต้อง ลักษณะของการปรับปรุงโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ไม่ได้หมายความว่าถึงการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพเดิมของโบราณสถานหรือต่อเติมซ่อมแซม เป็นรูปลักษณะของศิลปะสมัยใหม่ ตามความหมายที่ถูกต้องนั้น จะมีทั้งการอนุรักษ์และพัฒนาในส่วนที่ควรมีการอนุรักษ์จะเป็น เรื่องของรูปแบบทางด้านสถาปัตยกรรมหรือเครื่องตกแต่งของอาคารไม่ควรให้มีการนำวัสดุชนิดใหม่ที่แตกต่างจากของเดิมไปแทรกหรือสร้างแทนส่วนที่ขาดหายไป ถ้าหากจะต้องมีการสร้างแทนของเดิมในส่วนที่ขาดหายไป ต้องมีความกลมกลืนและมองเห็นได้ชัดเจนว่าแตกต่างไปจากของเดิม เพื่อจะได้ไม่เป็นการปลอมหลักฐานทางศิลปกรรมหรือทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนกระทั่งห้ามมีการรื้อถอนอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นของเดิม สำหรับส่วนที่ควรมีการพัฒนาจะเป็น เรื่องของการพัฒนาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ปราศจากความรกรุงรัง ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย หากเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นของเดิมก็ต้องคงไว้ โดยใช้วิธีการจัดภูมิทัศน์ (landscape) ให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน ควรมีการกำหนดขอบเขตหรือกำหนดพื้นที่ที่ควรให้มีการพัฒนา ทั้งนี้ จะต้องมีพื้นที่เปิดโล่ง (open space) ให้เกิดความสง่างามแก่โบราณสถานแต่ละแห่ง และควรที่จะได้มีการวางแผนแก้ไขการใช้ที่ดินให้ถูกต้อง ไม่สร้างทัศนะดูจาด (eyes sore) ให้กับส่วนที่เป็นเขตเมืองโบราณ หรือบดบังทัศนียภาพของตัวโบราณสถาน

ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น เราจะต้องทราบเสียก่อนว่ามีโบราณสถานอยู่ที่ไหนบ้าง เมื่อพบแล้วจะปฏิบัติอย่างไร เพราะบางแห่งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นป่า ห่างไกลจากชุมชนไม่สามารถทราบสภาพที่แท้จริงได้แน่ชัด ปัจจุบันการศึกษาเบื้องต้นเพื่อให้ทราบตำแหน่งที่ตั้งนอกเหนือไปจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ และการออกสำรวจแล้ว ยังมีการศึกษาเพื่อหาตำแหน่งที่ตั้งเมืองโบราณโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้แก่ ศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ เพราะสามารถกำหนดที่ตั้งได้อย่างแม่นยำและเป็นการประหยัดเวลา เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาพิจารณาว่า โบราณสถานแห่งใดมีความสำคัญระดับใด ควรจะดำเนินการอนุรักษ์ไว้แค่ไหน และจะดำเนินการอนุรักษ์โดยใช้

งบประมาณ กำลังคนเท่าไร หลังจากที่ได้มีการดำเนินการอนุรักษ์ไว้แล้ว จะปล่อยให้คงสภาพอยู่ เช่นนั้นหรือจะเริ่มดำเนินการให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นต่อไป

ในเรื่องของการนำโบราณสถานมาใช้ประโยชน์นั้น มีวิธีการอยู่หลายวิธี ที่จะช่วยส่งเสริมให้มีการซ่อมแซมบูรณะโบราณสถานอย่างถูกต้องตามหลักการ และมีสภาพที่ดีอยู่เสมอ หรือมิให้ถูกทิ้งร้างหรือปล่อยให้ปละละเลยสิ่งๆ ที่ควรพิจารณา มีดังนี้

เมืองโบราณ

ลักษณะของการ เป็นเมืองโบราณที่พิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศ จะเห็นลักษณะของเมืองตามรูปแบบของเรขาคณิต มีทั้งรูปกลม และรูปเหลี่ยม โดยล้อมรอบด้วยคูน้ำ คันดิน

ในกรณีที่มีเมืองโบราณบางแห่งอยู่ใกล้กับชุมชนหรือมีชุมชนอยู่ในเขตเมืองโบราณ และชุมชนนั้นเป็นเพียงชุมชนชนบท การอนุรักษ์ควรจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อชุมชน แต่มิใช่การปล่อยให้ ประชาชนบุกรุกเขตโบราณสถานโดยปราศจากการควบคุม

ข้อเสนอแนะ

ก. กรณีที่มีเมืองโบราณมีโบราณสถานชุมชนชนบทเข้าไปอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ควรดำเนินการดังนี้

๑. ดำเนินการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของเมือง และสำรวจสภาพข้อเท็จจริงของร่องรอยที่เป็นกำแพงเมืองหรือคูเมืองให้แน่ชัด เสียก่อน
๒. ศึกษาและสำรวจสภาพชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรอบ ตลอดจนชี้แจงให้ประชาชนทราบถึงวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีความสำคัญต่อชุมชน
๓. จัดระเบียบชุมชนให้มีการรวมกลุ่มกันอยู่โดยไม่กระจัดกระจายหรือรुकล้ำเขตโบราณสถานจนเต็มพื้นที่ การดำเนินการควรจะเป็นไปโดยวิธีประนีประนอม หากไม่สามารถดำเนินการได้ตามนี้ ก็ควรหาวิธีการที่จะเป็นประโยชน์แก่ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ การขอความร่วมมือจากประชาชนให้ช่วยกันรักษาสภาพและร่องรอยของเมืองโบราณแห่งนี้ไว้เพื่อเป็นสมบัติของชุมชนต่อไป
๔. กำหนดทิศทางการขยายตัว และจำกัด ขนาดประชากรไม่ควรให้มีความหนาแน่นจนปราศจากที่โล่งว่าง (open space)
๕. หากจะมีการดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมใดๆ ในพื้นที่เขตเมืองโบราณ ท้องถิ่นควรดำเนินการควบคุมและจัดระเบียบกิจกรรมให้ เป็นไปตามแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน

๖. หากชุมชนนั้นมีระบบการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะ เฉพาะตัว มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ก็ควรสนับสนุนให้มีการรักษาประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ไว้ให้ สืบเนื่องต่อไป ทั้งนี้ เพื่อจะได้เป็นสิ่งดึงดูดผู้สนใจในการเที่ยวชม เมืองโบราณแห่งนี้และเป็นที่ เชิดหน้าชูตาแก่ท้องถิ่น

๗. จัดสภาพภูมิทัศน์และบุรณะส่วนที่เป็นคูน้ำ คันดินหรือกำแพง เมืองและโบราณสถาน เดิมให้ปราศจากความรกรุงรัง และแสดงให้เห็นลักษณะของความเป็น เมืองมากที่สุด

๘. ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาสภาพของ เมืองโบราณนั้นไว้ มิให้ มีการทำลายไม่ว่าในกรณีใด

๙. สนับสนุนให้เป็นแหล่ง เผยแพร่ทางด้านวัฒนธรรม และประเพณีพื้นบ้าน

๑๐. หากมีการสำรวจและขุดค้น เพื่อหาหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของ เมืองโบราณแห่งนี้ และได้พบหลักฐานต่างๆ ที่น่าสนใจ ควรมีการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุและเปิด เป็นพิพิธภัณฑ์ประจำถิ่นขึ้น

ข. กรณีที่เมืองโบราณไม่มีโบราณสถานและชุมชนชนบท เข้าไปอาศัยอยู่ ควรดำเนินการ ดังนี้

๑. ดำเนินการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณของ เมืองและสำรวจสภาพแวดล้อมโดย รอบ ตลอดจนสภาพของคูน้ำ คันดินและกำแพง เมือง

๒. หากสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็น เมืองที่มีความสำคัญตามหลักฐานและเอกสาร ดำเนินการ ต่างๆ ก็ควรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ทั้งนี้ เพื่อมิให้มีการออกโฉนดและป้องกันการยึด ครองพื้นที่บริเวณนั้น

๓. ศึกษาสภาพและความสัมพันธ์ของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง เมืองโบราณแห่งนี้ว่ามีความ ต่อเนื่องกันหรือไม่เพียงไร หรือเป็นชุมชนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่

๔. ดำเนินการตามขั้นตอนของการอนุรักษ์โบราณสถาน ถ้าหากว่าเมืองโบราณเมืองใด มีขนาดใหญ่จนเกินไป ควรบูรณะให้เห็นลักษณะคูน้ำ คันดิน และปักป้ายแสดงประวัติและความสำคัญ ตลอดจนการแสดงผลภาพประกอบอย่างคร่าวๆ ไว้ในชั้นหนึ่งก่อน เพื่อแสดงว่าเมืองนี้ได้มีการสำรวจ แล้ว

๕. หากมีการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการทำนา ก็ควรมีการสำรวจพื้นที่และตรวจสอบหลักฐานที่พบในพื้นที่นี้ก่อนที่จะอนุญาตให้ดำเนินการโดยวิธีการที่เหมาะสมต่อไป

๖. ไม่ให้มีการดำเนินกิจกรรมใดนอกเหนือไปจากการทำนา หรือทำไร่ที่เคยมีอยู่เดิม
๗. หากเมืองโบราณมีขนาดไม่ใหญ่โตจนเกินไปนัก ควรที่จะจัดสภาพภูมิทัศน์หรือสภาพแวดล้อมให้สวยงามและพัฒนาให้เป็นสวนสาธารณะประจำท้องถิ่นให้มีสภาพร่มรื่นและสวยงามหรือให้เป็นสถานที่สำหรับจัดแสดงงานกลางแจ้ง แต่ไม่อนุญาตให้มีการก่อสร้างถาวรประเภทใดๆ ในพื้นที่นี้

คลองคูเมืองเก่า

ตามลักษณะทางด้านกายภาพของ เมืองโบราณที่ศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศจะเห็นแนวคูเมืองอยู่ระหว่างคันดิน หรือกำแพงเมือง อาจจะมีคูเมืองตั้งแต่ ๑-๓ คู คูเมืองบางแห่งอาจจะลึกกว่าบริเวณสองข้างของส่วนที่เป็นคันดิน ทำให้สังเกตเห็นได้ง่าย แต่ในกรณีที่มีคูน้ำตื้นเขินหรือคันดินพังทลายลงจนลาดต่ำลง เสมอกับพื้นที่โดยรอบ อาจต้องอาศัยการแปลจากภาพถ่ายทางอากาศและอาศัยลักษณะอื่นที่อยู่โดยรอบมาประกอบการพิจารณา อาทิ ร่องรอยของการทำนาหรือลักษณะการเจริญเติบโตของพืช หรือในกรณีที่มีพื้นที่ถูกปรับจนสม่ำเสมอ

ข้อเสนอแนะ

๑. สำรวจที่ตั้งของคูน้ำและคันดินตามที่ศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศและจากเอกสารตำนานต่างๆ
๒. ศึกษาและสำรวจสภาพคูเมืองให้ละเอียดตามสภาพความเป็นจริงกับภาพที่ปรากฏในภาพถ่าย เพื่อพิจารณาส่วนที่สมบูรณ์หรือขาดหายไป
๓. บันทึกภาพทั้งก่อนและหลังที่ดำเนินการอนุรักษ์
๔. พัฒนาชุดลอกคลองคูเมือง หากคูเมืองมีความลึกพอที่จะเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้งได้ ก็ควรดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาให้มีการนำมาใช้ประโยชน์ได้ตามวัตถุประสงค์เดิม โดยไม่ทำลายรูปลักษณะ เดิมอย่างเด็ดขาด
๕. กำหนดให้มีการขึ้นทะเบียนคูน้ำ คันดินที่พบในแต่ละเมือง
๖. การเก็บกักน้ำ ควรดำเนินการเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ชุมชนที่อยู่ใกล้ที่สุด
๗. สนับสนุนให้ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาตามหลักการที่ถูกต้อง เพื่อเป็น ьюดูแลและรักษาสมบัติของท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดไป

ดังนั้น การอนุรักษ์โบราณสถานจึงต้อง เน้นในเรื่องการทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความเข้าใจถึงความสำคัญของโบราณสถาน และปลูกฝังความคิดในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานโดยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม ตลอดจนปลูกฝังความรักและหวงแหนทรัพย์สินสมบัติของท้องถิ่น โดยให้ความร่วมมือกับทางราชการรักษาและทำนุบำรุงแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นอันเป็นบ้านเกิด เมืองนอนของตน

สำหรับวิธีการปลูกฝังความรักและหวงแหนทรัพย์สินสมบัติของท้องถิ่นที่ควรดำเนินการคือ การอบรมเยาวชนของชาติให้มีความสำนึกถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติ โดยการสนับสนุนให้มีการจัดทัศนศึกษาเที่ยวชมโบราณสถานที่มีอยู่ในท้องถิ่นหรือจังหวัดใกล้เคียง โบราณสถานเหล่านี้จะเป็นเครื่องเตือนความจำที่ดีให้แก่เยาวชน และยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่นในอดีต ประโยชน์ที่ได้รับจึง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางด้านวิชาการและก่อให้เกิดความรักความห่วงใยในฐานะผู้เป็นเจ้าของและถ่ายทอดวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ละน้อย ซึ่งจะนำไปสู่การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแนวทางเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานมากที่สุด